

Колєватов О.О.

*к.і.н., доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Чернігівського національного технологічного університету*

Україна, м. Чернігів

Створення Слобідсько-Українських військових поселень в 1817 р.

На початку XIX ст. висувалось немало проектів і припущень про деякі зміни існуючої системи комплектування російської армії. Слід зазначити, що реалізація одного із цих проектів розпочалася ще напередодні Вітчизняної війни 1812 р., коли уряд Олександра I намагався шляхом поселення регулярних військ у визначених місцях поєднати військову службу із заняттям сільським господарством.

Війна із Францією на чотири роки призупинила реалізацію ідеї поселення, але думка про це не залишала Олександра I. Питання про поселення військ вирішувався у вузькому колі осіб, куди крім імператора і О.А.Аракчєєва, входили ген.-л. О.П.Єрмолов, ген.-м. І.Й.Вітт та статські радники І.Ф.Самбурський і О.І.Персидський. Після тривалих нарад у імператора з питання влаштування військових поселень було прийнято рішення розпочати поселення піхотних полків в районі Новгород, а кавалерійських – в Україні.

1817 р. почалася організація військових поселень в Україні. Було вирішено поселити кавалерію в Слобідсько-Українській, Херсонській і Катеринославській губерніях. Вибір цей був не випадковим. Саме наявність фонду державних земель, на яких проживали державні селяни і козаки, стала вирішальною у виборі місць поселення, оскільки урядові не довелось тут вступати у зіткнення з інтересами приватних власників. Це було дуже вигідно, адже уряд повсякчас намагався уникнути зайвих витрат на придбання приватних земель для військових поселень.

У цьому регіоні досить добре було розвинуте хліборобство і тваринництво, торгівля і промисли. Всі території, які увійшли до складу Слобідсько-Українських військових поселень, знаходилися в помірній кліматичній зоні. Тепле літо, порівняно м'яка зима, родючі ґрунти дозволяли одержувати високі і стабільні врожаї, що було важливим для продовольства кавалерійських частин. При підборі районів для влаштування Слобідсько-Українських військових поселень, безперечно, не останню роль відігравали стратегічні аспекти. Райони поселення кавалерійських частин мали стати ніби другою лінією оборони, що було важливо

під час конфліктів на південних кордонах Російської імперії. Наявність поселень у вказаному районі дозволяла також забезпечити базу для проведення воєнних операцій на південному напрямку: в разі початку воєнних дій вони ставали оперативним резервом для діючих військ. Крім того, поселення певною мірою служили і продовольчою базою для армії під час війни.

Першими в Україні переводились на положення військових поселенців жителі тринадцяти селищ Слобідсько-Української губернії. 6 квітня 1817 р. було видано наказ імператора Олександра I Слобідсько-Українському громадянському губернаторові В.Г.Муратову про переведення деяких державних селищ губернії у військові поселення кавалерії [1, с. 179-180].

Кожний полк територіально і адміністративно складав округ військового поселення, який виключався з громадянського відомства і передавався у військове управління з усіма його корінними жителями. Перепис проводився у квітні-червні 1817 р. і про його результати 21 червня було повідомлено командиру 3-ї уланської дивізії ген.-л. Г.І.Лисаневичу [3, арк. 229]. Всього до складу військового поселення було переведено 36.636 державних селян обох статей. Крім цього, до складу поселень увійшли також відставні солдати та дружини солдатів діючої армії, які мешкали в цих селищах (541 чоловік обох статей).

До складу Слобідсько-Українських військових поселень поступило: 2708 коней, 12.670 волів, 18.363 корови, 61.220 овець, 21.065 свиней, 127.819 різної птиці, 2420 садів, 11.044 бджолиних колод, 199 водяних і вітряних млинів, 3 заводи та ін. Також треба відмітити, що жителями цих селищ було посіяно 23.133 четв. хліба [3, арк. 251 – 254]. Все це давало можливість в подальшому поселеним округам досить швидко перейти на самозабезпечення продовольством і фуражем.

15 серпня 1817 р. імператором були надані грамоти кавалерійським полкам 3-ї уланської дивізії: Борисоглібському полку – на поселення в Зміївському повіті в селищах: Андріївці, Мохначі, Шелудьківці, Гиніївці, Гнилушках, Малинових і Гракових хуторах (за виключенням хуторів, що належали Андріївці і відходили до округу поселення Серпухівського уланського полку), де мешкало 5730 ревільських душ; Серпухівському полку – в Зміївському повіті в селищах та

хуторах: Балаклеї, Непогорілому, Балаклейці, Зубовому Яру, Печеніги, Базаліївці, Великі Кринки, Байбаки, Малі Кринки, Мисюрине, Челомбитівці, Олейникові та частині слободи Андріївки, в яких мешкало 5685 ревізьких душ; Таганрозькому полку – у Вовчанському повіті в селищах: Базаліївці, Печенігах, Кицівці з хуторами, де мешкало 5750 ревізьких душ [2, арк. 83-88].

Через декілька місяців, 19 грудня 1817 р., було видано наказ про поселення Чугуївського уланського полку. В наказі йшлося: „...назначаєм в округ поселенія его всех жителей, доселе войско Чугуевское составлявших, именно бывших чугуевских коренных казаков, бывших однодворцев разных наименований, живущих в г. Чугуеве и селениях: Покровском, Подах, Лаптевом, Каменной Яруге, Песчаном, Пятницком, Большой Бабке, Тетлеге, Кочетке и Старосалтове, бывших мещан, тех, которые находятся в составе полка и бывших свободных полков обывателей в слободе Малиновой помещенных и присоединяя сверх того к оному Змиевского уезда казенное село Зарожное, в середине округа лежащее, в коем 832 ревизских души; и жительствующим в самих даже селениях войска Чугуевского однодворцев и казенных обывателей 104 души, по уважению, что и те и другие поступали некогда на службу в Чугуевский полк, со всеми принадлежащими им землями и угодьями” [2, арк. 84 зв.]. Всього в селищах, які відводились для поселення полку, мешкало 5726 ревізьких душ.

Командиром 3-ї поселеної уланської дивізії (18 вересня 1818 р. перейменована у 2-у уланську) було призначено польського шляхтича ген.-л. Г.І.Лисаневича. Штаб-квартира 2-ї уланської дивізії розташовувалась у м. Чугуєві.

Отже, вибір Слобідсько-Української губернії для створення військових поселень кавалерії був не випадковим. У цьому регіоні було розвинуте хліборобство, тваринництво і торгівля, а чорноземи, які переважали на цих територіях, дозволяли одержувати високі і стабільні врожаї, що виступало важливим фактором для забезпечення продовольством кавалерійських частин. Але вирішальним чинником у виборі цих місць для військових поселень була наявність фонду державних земель, тому уряду не довелося витратити значні кошти на придбання приватних земель для поселених округів.

Література

1. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание первое. – Т. XXXIV. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – 836 с.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі: ЦДАК України). – Ф. 1314. – Оп. 1. – Спр. 3. Докладные записки по устройству военных поселений в 1817 г. – 217 арк.
3. ЦДАК України. – Ф. 1352. – Оп. 1. – Спр. 1. Рапорты разных лиц относящиеся до учреждения военных поселений в 1817 г. – 521 арк.